

İbn Sina'da çocuk bakımı

Child care in Avicenna

Esin Kahya¹

Özet

Çocuk hastalıkları hakkındaki ilk çalışmalar çok eski tarihlere gidersen de bu konunun müstakil bir bilim dalı olması ancak on dokuzuncu yüzyılda mümkün olmuştur. İbn Sina bu konuda ayrıntılı bilgi verir; çocuk bakımı ve hastalıkları konusunda onun eseri el-Kanun fi'Tıbb'da ayrıntılı bilgi bulmak mümkündür.

Anahtar sözcükler: İbn Sina, çocuk bakımı, çocukluk hastalıkları.

Summary

Although there are very ancient studies on children diseases, the field is not treated systematically until the nineteenth century. But we can find that Avicenna gave knowledge about childcare and children diseases in detail in his famous work, Canon.

Key words: Avicenna, child care, diseases of childhood.

Çocuk gelişimi, bakımı ve hastalıklarını konu alan bilimsel çalışmaların ne zaman başladığına ve öncelikli olarak bu konuda yazılmış müstakil eser olup olmadığına ve bu konunun ne zaman müstakil ihtisas dalı olduğuna bakalım.

Bu konudaki ilk bilgilere erken tarihli tıp metinlerinden Eski Mısır'da kaleme alınmış Ebers papirüsünde rastlanmaktadır. Yaklaşık M.Ö. 1552'de yazılmış bu metin emzirme, doğum ve hamilelik konularında bilgi verir. Yine erken tarihli metinler arasında tıbbın babası olarak kabul edilen Hippokrat (M.Ö. V. yüzyıl) ishal, kurtlar, hidrosefali, astım hakkında bilgi verir. Ancak bunlar sadece çocuklarda değil yetişkinlerde de görülen hastalıklardır.^[1]

A.B. Desai'ye göre, Klasik Yunanda ilk pediatri kitabını yazan Soranus'tur (M.S. 100) ancak onun metni elimizde bulunmamaktadır; dolayısıyla bu değerlendirmenin ne derecede geçerli olduğunu söylemek zordur. Onun ilk defa süt kalitesinin belirlenmesiyle ilgili bilgi verdiği kaydedilmektedir. Galenos ta (M.S. 120–200), Hippokrat gibi, bazı hastalıklardan söz eder, ancak

bunlar büyüklerde de görülen hastalıklardır. Bunlar arasında bağırsak düzensizlikleri de vardır.

Ortaçağda zaman zaman bulaşıcı hastalıklar yaygın ölümlere yol açardı. Bu hastalıklar daha çok çocukları etkiliyordu. Bunun muhtemel sebebi, ebeveynin bulaşıcı hastalıklar hakkında çok da bilgi sahibi olmamaları idi. Çocuk bakımı ve hastalıkları konusunda yeterince bilgi yoktu. Mevcut bilgi daha çok bebeğin kundaklanması ile ilgili idi. Bazı yerlerde ise çocuk kundaklanmaz, serbest bırakılırdı. Ortaçağdaki ilgi konularından biri de çocukların beslenmesi ile ilgiliydi. Çocuk anne tarafından beslenir, eğer anne ölmüşse sütanne çocuğun beslenme işini üstlenirdi. Ancak bu durum maddi olanaklara bağlı olduğundan, ancak belli gelir düzeyindeki aileler için söz konusu idi.^[2]

İslam Dünyasında çocuklarla ilgili ilk bilgilere, konu ile özellikle ilgilenen 9. yüzyılda yaşamış olan Razi'de rastlıyoruz. Razi (865–925), "Kızamık ve Çiçek Hakkında" adlı eserinde, daha çok çocuklarda görülen bu iki hastalık hakkında bilgi verir. Bu iki hastalığın ilk tanımlarını veren de Razi'dir. Onun "Çocuk Hastalıkları Hakkında Kitap" adlı bir eseri de bulunduğu söylenmektedir. Ancak bu kitap elimizde bulunmamaktadır.

¹⁾ Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Bilim Tarihi ve Felsefesi Bölümü, Emekli, Prof. Dr., Ankara

Çocuk bakımı, beslenmesi, gelişimi ve çocuk hastalıkları konusunda en ayrıntılı ve erken tarihli bilgiyi İbn Sina'da bulduğumuzu söyleyebiliriz. İbn Sina (980–1037) dönemindeki diğer İslam âlimleri gibi, bilimin birçok dalı ile ilgilenmiştir. Bunlar arasında astronomi, matematik, fizik, kimya ve biyoloji yer alıyordu, ancak o daha çok bir hekim olarak tanınır; öyle ki bir Batı gravüründe otorite olarak kabul edilen Aristo ve Hippokrates arasında kral olarak ortada resmedilmektedir; bir başka ifade ile tıbbın kralı olarak simgelenmiştir. Kaleme aldığı eseri “el-Kanun fi’l-Tıbb” beş kitaptan meydana gelmiş olup, Birinci Kitabı genel anatomi bilgilerine, izleyen kısım geniş bir şekilde çocuk bakımı ve çocuk hastalıklarına ayrılmıştır. Eserin genel olarak sağlık ve hastalık nedir sorularını tartışıldığı Üçüncü Bahsi ‘Sağlığın Korunması’ kısa bir ‘Giriş’ten sonra dört bölüm halinde çocuk bakımı hakkında bilgi verir.

Bu bahsin birinci bölümü ‘Bebeğin Bakımı’ adını taşır. Burada yazar, bebeğin doğumu ile ayakta durabildiği döneme kadarki süreçte ne yapılması gerektiğini anlatır. Göbek bağının nasıl kesilmesi gerektiğini açıklar, sonra sırasıyla bebeğin deri bakımı, nasıl giydirilmesi (kundak) ve nasıl bir odada yatırılması gerektiği (odanın ışık durumu, yastığı vb.), nasıl yıkanacağı hakkında bilgi verir.

İbn Sina ikinci bölümde, bebeğin beslenmesi hakkında bilgi verir. Burada anne sütü, bebeğin ne sıklıkta emzirilmesi gerektiği ve sütün kalitesi ayrıntılı olarak ele alınır. Eğer sağlık sebepleriyle anne çocuğuna süt veremiyorsa, bu gereksinimi sütanne karşılamalıdır. Eser, uygun standarttaki sütün nasıl olması gerektiğini ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Burada iyi bir sütanenin nitelikleri de ayrıntılı olarak verilir. İbn Sina’ya göre, süt çocuğa verilmeden önce, muayene edilmelidir. İyi kalitede süt, “tırnağın üzerine damlatıldığında hemen akıyorsa çok ince, eğer el ters çevrilse bile akıyorsa çok yoğundur”; her ikisi de sütün bebeğe uygun olmadığını gösterir.^[3] Yazar, sütün yararlı ve sahip olması gereken özellikleri, fazla süt ifrazatı, sütanenin beslenme rejimi ve kusurlu salgılamaları ve süttan kesme zamanını ayrıntılı olarak anlatmaktadır.

Burada ilginç bir konuda bilgi verilir: Yazara göre, doğal olan çocuğun hareketidir. Belli bir gelişim süreci içinde çocuk hareketlenir, ancak onu ısrarla belli hareketleri yapmaya zorlamamak gerekir. Çünkü böyle bir davranış çocuğun sağlığına zarar verir. Çocuğun emekleme döneminde belli özellikte yerlere bırakılması gerekir.

Bu kısımda çocuğun diş çıkarma süreci ele alınmakta ve diş çıkarma sırasında diş etlerinin zeytinyağı ile ovulması; dişleri tamamen çıktığında meyan kökü verilmesi; konuşmaya başlayınca, dil köküne masaj yapılması önerilmektedir.^[3]

Üçüncü Bölüm Çocuk Hastalıklarıyla ilgilidir. Belli başlı çocuk hastalıkları arasında diş çıkarma (burada diş eti iltihapları, çene kilitlenmesi gibi diş çıkarması sırasında görülen hastalıklar hakkında bilgi verilmektedir), ishal, kabızlık, ihtilaç (sindirim düzensizliği veya diş çıkarma sırasında görülebilir), öksürük, nefes darlığı, ağız yangısı (stomatitis), kulak akıntısı, kulak ağrısı, menenjit, beyinde su toplanması (hydrocephalus), konjunktivit, kornea yaraları, hummalar (ateşli hastalıklar), kolik, fazla aksırık, kan çıbanları (multiple boils), göbek fıtığı, göbek iltihabı, uykusuzluk, hıçkırık, fazla kusma, zayıf sindirim, kâbuslar, boğaz iltihapları, anormal horlama, anüs çıkması, bağırsak iltihabı (enteritis), bağırsak kurtları, pişik (intertrigo) gibi hastalıklar hakkında bilgi verilir.

Ele alınan hastalıklardan birisi, İbn Sina gibi, günümüzde de ifade edildiği üzere, bebeğin çok ağlamasına bağlı olduğu söylenen göbek fıtığıdır. İbn Sina onu bir çeşit yırtık olarak belirlemektedir.^[3]

Burada, dökümünü verdiğimiz listeden de anlaşılacağı gibi, o dönemde arazlar hastalık olarak belirlenmiştir. Günümüzde titreme, zayıf sindirim v.b. araz olarak kabul edilmektedir. Hatta bunların bir kısmı aynı hastalığın arazlarıdır. Örneğin titreme, sindirim bozukluğu gaz gibi.

İbn Sina Dördüncü Bölümde ‘Çocukların Beslenmesi’ başlığı altında dört ile altı yaş arasındaki çocuğun nasıl beslenmesi gerektiğini anlatmaktadır. Ancak sadece bir beslenme listesi oluşturmamış; aynı zamanda çocuğun sabahdan akşama kadar nasıl bir yaşam geçireceğini anlatmakta; onun, giyim, banyo, beslenme saatlerinin yanı sıra, çocuğun o dönemdeki eğitim ve öğretimi hakkında çok ayrıntılı olmasa da, bilgi vermektedir.

İbn Sina’ya göre çocuk altı yaşına gelince öğretmene gönderilir. Burada tedricen gelişen bir eğitim süreci izlenmelidir. Çünkü çocuğun zihinsel gelişim süreci son derecede önemlidir.^[3]

İbn Sina’yı izleyen daha sonraki tarihlerde çocuk hastalıklarıyla Hyeronimus Fabricius ilgilenmiştir: Ancak, onun ilgisi daha çok bulaşıcı hastalıklar üzerinde yoğunlaşmış olup, çocuk hastalıklarına buna bağlı olarak kısmen işaret etmiştir. Onun bu konuda kaleme aldığı eser De Morbus Pusiorum adını taşır (1520). Basılı olarak elimizde bulunan ilk pediatri kitabının ise Bagallard’ın Çocuklardaki Hastalıkları konusunda Kitap (1472) olduğu kabul edilir. Ancak kitabın içeriği hakkında pek bilgimiz bulunmamaktadır.

Zaman içinde, çocuk hastalıkları ve çocuk gelişimi, hekimler için daha ilgi çekici hale gelmiştir. 17. ve 18. yüzyıllarda bu konuda daha yoğun çalışmalar yapılmıştır. On yedinci yüzyılda yaşamış İngiliz bilim adamı Thomas Sydenham (1624–1689) çocuk hastalıkları olarak bilinen kızamık, çiçek, suçiçeği, sara ve diş ağrıları hakkında bilgi vermiştir. Ancak, bu bilgiden de anlaşıldığı gibi yazar

daha çok bazı çocuk hastalıkları üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha sonra on sekizinci yüzyılda Edward Jenner (1749–1823) çiçek hastalığı ve çiçek aşısından söz etmiş, ilk defa çiçek aşısı uygulamıştır, ancak çiçek aşısı sadece çocuklara değil, yoğun şekilde yaşanan salgın sebebiyle her yaşta insana uygulanmıştır.

Osmanlı Devletinde on yedinci yüzyılın ikinci yarısında yaşamış olan Şaban (?–1705) Şifai, Kitab el-Mevlud adlı bir eser kaleme almıştır.^[4] Eser, fetüs döneminden başlayarak çocuk bakımı ve çocuk hastalıkları hakkında bilgi vermektedir: Bebeğin fetüs halindeyken sağlıklı olup olmadığının nasıl anlaşılacağı hakkında verdiği ayrıntılı bilgi buna örnek olarak gösterilebilir.

Burada betimlenen çocuk hastalıkları arasında Razi tarafından verilen çiçek ve kızamık hastalıklarının yanı sıra humma adı altında çocuklarda görülen bulaşıcı hastalıklar da bulunmaktadır.^[5]

Zaman içinde Batıda, özellikle Amerika’da yapılan çalışmalarda sadece çocuk bakımı konusunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Pediatri konusunda ilk sistematik çalışmaları Abraham Jacobi’nin (1830–1919) yaptığı kabul edilir; bundan dolayı ona pediatriğin babası ünvanı verilmiştir. Bundan sonra, kısa zamanda bu alandaki çalışmalara, çocuklarla ilgili tedavi kurumları, süreli yayınlar ve kitaplar eşlik etmiştir.

Kaynaklar

1. Luecke PE. The history of pediatrics at Baylor University Medical Center. Proc (Bayl Univ Med Cent) 2004;17:56-60.
2. Snell M. Medieval Child. Oxford, Oxford University Press, 1993;43.
3. İbn Sina. El-Kanun fi’-Tıbb (Çev. E. Kahya). Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayınları Külliyyatlar Dizisi, 2011;281–2.
4. Süleymaniye Kutuphanesi, Mihrişah Sultan, 344.
5. Kahya E, Erdemir AD. Osmanlıdan Cumhuriyete Tıp ve Tedavi Kurumları. Ankara, Diyanet Vakfı, 2000;188-9.

Geliş tarihi: 08.04.2011

Kabul tarihi: 27.05.2011

Çıkar çakışması:

Çıkar çakışması bildirilmemiştir.

İletişim adresi:

Prof. Dr. Esin Kahya

Cemal Gürsel Cad. 117/6

Dikimevi Ankara

e-posta: esin.kahya@yahoo.com